

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 14 (27)

Суми – 2019

**SECTION 1
CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW**

**СЕКЦІЯ 1
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i14.p7>

**РАДЯНСЬКА МОДЕЛЬ МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ ДОБУ ВОЄННОГО
КОМУНІЗМУ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Сухнос Володимир Вікторович
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права, теорії
та історії держави і права
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9058-5182>*

Стаття присвячена конституційно-правовій проблематиці організації місцевої влади. Основна увага, при цьому, приділяється радянській моделі місцевого управління у період її становлення, котра припадає на добу так званого «воєнного комунізму», коли більшовики, незважаючи на своє негативне ставлення до парламентаризму, залишили представницькі установи, втіленням яких й стали Ради. Саме останні поєднували у собі риси державної та громадської організації, все більшою мірою виступаючи у процесі будівництва «комуністичного суспільства» в якості громадської організації, в діяльності якої маси беруть якнайактивнішу участь. Як представницькі органи народу, Ради вважалися єдиними повноправними органами державної влади. Крім того, виконуючи свою основну функцію органів влади, Ради водночас могли виступати в якості своєрідної школи державного управління.

Республіка Рад формально являла собою різновид демократичної республіки соціалістичного типу, форму багатонаціональної держави, організованої на основі принципів соціалістичної федерації. В перехідний від капіталізму до соціалізму період Ради вважалися державною формою диктатури пролетаріату. Саме в цьому, з точки зору більшовицьких вождів, полягала сила Рад. Справжній же демократизм Рад формально виражався у повновладді робочого класу та всіх трудящих, керованих комуністичною партією.

Сам механізм радянської держави включав у себе органи державної влади та державного управління в центрі та на місцях, суд і прокуратору, армію та органи державної безпеки.

Сфера повноважень органів держави була передбачена в Конституції СРСР, конституціях союзних та автономних республік та в окремих законах, а також в інших нормативно-правових актах.

І хоча, як ми тепер бачимо, Ради були малоефективними органами державної влади, проте вони мали значний потенціал як органи суспільного самоврядування.

Водночас, слід мати на увазі, що радянська модель організації місцевого управління у добу «воєнного комунізму» була неефективною унаслідок її фактично «куріального» характеру та абсолютного домінування в Радах членів більшовицької партії.

Ключові слова: місцеве самоврядування; система Рад; місцеві Ради; Ради робочих і селянських депутатів; радянське місцеве управління.

Sukhonos V.V. The soviet model of local governance of the fate of military communism: the constitutional and legal aspects. The article is devoted to the constitutional and legal problems of the organization of local authorities. At the same time, the main attention is paid to the Soviet model of local government in the period of its formation, which falls on the day of so-called "war communism", when the Bolsheviks, despite their negative attitude to parliamentarism, left representative institutions, the incarnation of which became the Council. It was the latter that united in the features of a state and a non-governmental organization, increasingly acting in the process of building a "communist society" as a public organization, in which the masses take the most active part. As representative bodies of the people, the Soviets were considered the only full power of state power. In addition, while fulfilling its main function of the authorities, the Council at the same time could act as a peculiar school of public administration.

The Republic of the Soviets formally represented a kind of democratic republic of a socialist type, a form of a multinational state, organized on the basis of the principles of the socialist federation. In the transition from capitalism to socialism, the Soviet period was considered the state form of the dictatorship of the proletariat. It was in this, from the point of view of the Bolshevik leaders, that the power of the Soviets was. The genuine democracy of the Soviets was formally expressed in the sovereignty of the working class and of all the workers who were run by the Communist Party.

The very mechanism of the Soviet state included state and state authorities in the centre and on the ground, the court and the prosecutor, the army and the state security bodies.

The sphere of powers of state bodies was provided for in the Constitution of the USSR, the constitutions of the Union and autonomous republics and in separate laws, as well as in other normative legal acts.

And although, as we now see, the Councils were ineffective state authorities, but they had significant potential as bodies of public self-government.

At the same time, it should be borne in mind that the Soviet model of organization of local government in the era of "war communism" was ineffective because of its intrinsically "curious" character and the absolute domination of the members of the Bolshevik Party in the Soviets.

Keywords: Local Government; system of Councils; local Councils; Councils of Workers' and Peasants' Deputies; Soviet local government.

Постановка проблеми. Світова сучасна муніципалістика виділяє дві основні моделі організації місцевого самоврядування: англосаксонську та континентальну, інколи додаючи до неї так звану «іберійську». При цьому оригінальні моделі або взагалі ігноруються, або розглядаються саме як «оригінальні», тобто такі, які не мають жодного стосунку до світових трендів муніципального розвитку. У цих умовах навіть розвиток місцевого самоврядування країн Скандинавії, не кажучи вже про ісламські країни, Індію, країни Африки чи форумну організацію окремих бразильських міст, виходить немов би на периферію світової муніципалістики.

Саме тому було б, можливо, доречно, прив'язати існуючі системи місцевого самоврядування до правової географії світу в якості важливих елементів інституціональної підсистеми наявних на сьогодні правових систем: англо-американської, романо-германської, звичаєвої, соціалістичної тощо [27, с. 162]. За такої ситуації світова муніципалістика отримала б дійсно загальносвітового масштабу, включивши у себе не

лише вищезгадані англосаксонську, континентальну та іберійську системи, а й муніципальні системи країн Скандинавії, Африки, Індії, Китаю та ін.

У урахуванням такого підходу, аналіз досвіду існування системи Рад в СРСР, який і сьогодні впливає не лише на муніципальні системи Куби, В'єтнаму та КНДР, але й на організацію місцевої влади багатомільярдного Китаю, має достатньо актуальний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звісно, не слід вважати, що організація місцевого самоврядування не була предметом дослідження правової науки. Зокрема, серед вітчизняних науковців проблематика муніципальної організації досліджувалася у працях, авторами яких були О. Батанов [1], А. Маринів [17], С. Серьогіна [24, с.569–577], О. Скрипнюк [25, с. 405–432] та ін.

Не применшуючи доробку зазначених науковців, слід звернути водночас увагу на їхній ухил убік місцевого самоврядування України або ж трьох вищезгаданих моделей, тоді як унікальні та

«оригінальні» системи муніципальної організації характеризувалися ними лише загалом.

Цілі і завдання. Саме тому, метою цієї статті має стати аналіз унікальних муніципальних моделей, зокрема радянської системи організації місцевої влади у період її становлення за часів «воєнного комунізму». Реалізація зазначеної мети зумовила необхідність розв'язання низки дослідницьких завдань. По-перше, загалом охарактеризувати систему місцевих Рад як органу, що поєднував елементи державної влади із місцевим самоврядуванням. По-друге, висвітлити процеси становлення і розвитку системи Рад в добу більшовицького державного перевороту та прийдешньої після цього доби «воєнного комунізму».

Виклад основного матеріалу. Незважаючи до негативне ставлення більшовиків до парламентаризму, вони залишили представницькі установи, адже без них, за словами В. Леніна, «ми не можемо собі уявити демократії, навіть і пролетарської демократії» [9, с. 48].

Втіленням означених представницьких органів й стали Ради, які поєднували у собі риси державної та громадської організації, все більшою мірою виступаючи у процесі будівництва «комуністичного суспільства» в якості громадської організації, в діяльності якої маси беруть якнайактивнішу участь. Як представницькі органи народу, Ради вважалися єдиними повноправними органами державної влади [26, с. 15]. Понад 70 % депутатів місцевих Рад були безпосередньо зайняті у матеріальному виробництві. В Радах були представлені усі нації та народності, що мешкали на території Радянського Союзу. Крім того, виконуючи свою основну функцію органів влади, Ради водночас могли виступати в якості своєрідної школи державного управління. Зокрема, це здійснювалося через постійні комісії (секції), депутатські групи, виробничі наради тощо. Голова ЦВК СРСР М. Калінін свого часу щодо секції сільських рад зазначав: «У них усі питання проробляються, в них виковується актив, і через ці секції голова сільради може впливати на всю основну масу села». Тому «якщо голова хоче керувати правильно, – цінним для нього є створення навколо сільради широкого активу» [5, с. 75]. Усього ж в Радянському Союзі функціонувало майже 300 000 постійних комісій, в роботі яких брало участь понад 1,6 млн. депутатів. При цьому зазвичай актив комісій істотно перевищував кількість депутатів [22, с. 309].

В Тезах ЦК КПРС «50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції» зазначалося: «В процесі комуністичного будівництва роль соціалістичної держави, особливо її господарсько-

організаторської та культурно-виховної функцій, усе більшою мірою зростає. Ці завдання не можуть бути вирішені без залучення до управління справами суспільства широких мас трудящих. Народовладдя в нашій країні знаходять своє відображення, насамперед, у Радах – органах народного представництва, що поєднують у собі риси державних та громадських організацій. Сила Радянської соціалістичної держави полягає в широті її соціальної бази» [6, с. 212].

Республіка Рад формально являла собою різновид демократичної республіки соціалістичного типу, форму багатонаціональної держави, організованої на основі принципів соціалістичної федерації. В перехідний від капіталізму до соціалізму період Ради вважалися державною формою диктатури пролетаріату [28, с.303]. В. Ленін в своїй роботі «Чергові завдання Радянської влади» писав: «Радянська влада є нічим іншим, як організованою формою диктатури пролетаріату, диктатури передового класу, який піднімається до нового демократизму, до самостійної участі в управлінні державою десятків та десятків мільйонів трудящих та експлуатованих» [12, с. 196]. Саме в цьому, з точки зору більшовицьких вождів, полягала сила Рад. Справжній же демократизм Рад формально виражався у повновладді робочого класу та всіх трудящих, керованих Комуністичною партією. Вже в перших конституційних актах Радянської держави закріплювалось повновладдя трудящих, об'єднаних в Ради. Повновладдя та суверенність усього радянського народу була виражена, зокрема, в ст. 3 Конституції СРСР 1936 р.: «Вся влада в СРСР належить трудящим міста й села в особі Рад депутатів трудящих» [7]. В Конституції 1977 р. (ст.2) це положення отримало нову редакцію: «Вся влада в СРСР належить народу», який «реалізує державну владу через Ради народних депутатів, що складають політичну основу СРСР» [8, с. 7].

Сам механізм радянської держави включав у себе органи державної влади та державного управління в центрі та на місцях, суд і прокуратуру, армію та органи державної безпеки.

Сфера повноважень органів держави була передбачена в Конституції СРСР, конституціях союзних та автономних республік та в окремих законах, а також в інших нормативно-правових актах.

Ради депутатів трудящих в СРСР протягом тривалого часу свого існування заявили про свої переваги над так званим «буржуазним парламентаризмом» [28, с. 318]. Зокрема, з цього приводу В. Ленін в своїй роботі «Чи втримають більшовики державну владу?» зазначив, що апарат Рад, по-перше, надавав збройну силу робітникам та

селянам, силу, що не була відірваною від народу, а якнайщільніше пов'язану із ним; по-друге, забезпечував зв'язок із масами, з більшістю народу, настільки тісний, нерозривний, здатний до будь-якої перевірки та відновлювальний, що нічого подібного не існувало у попередньому державному апараті; по-третє, унаслідок виборності та змінюваності його складу волею народу та без бюрократичних формальностей, він виявився більш демократичним, аніж попередні апарати; по-четверте, він забезпечував міцний зв'язок з найрізноманітнішими професіями, тим самим полегшуючи реалізацію різноманітних реформ як найглибшого характеру та без бюрократії; по-п'яте, він надавав форми організації авангарду, тобто найбільш свідомій, найбільш передовій частині пригнічуваних класів, тим самим виявляючись апаратом, за допомогою якого авангард пригнічуваних класів може підняти, виховати, навчити та вести за собою колосальні маси цих класів; по-шосте, він давав можливість з'єднати переваги парламентаризму із вигодами безпосередньої та прямої демократії, тобто з'єднати в особі обраних представників народу і законодавчу функцію, і виконання законів [15, с.304–305].

«Якби народна творчість революційних класів не створила б Рад, то пролетарська революція була б у Росії справою безнадійною, – писав В. Ленін, – адже із старим апаратом пролетаріат, без сумніву, утримати владу не зміг би, а нового апарату відразу створити неможливо» [15, с. 305].

Поряд із представницькими органами, які в СРСР визнавалися органами державної влади, на місцевому рівні діяли виконавчі структури, які отримали назву органів державного управління. Місцевими органами державного управління в СРСР були: а) виконавчі комітети місцевих Рад депутатів трудящих країв (областей), автономних областей, округів, районів, міст, сіл та селищ; б) відділи та управління виконавчих комітетів, що спеціалізуються на різних галузях господарства та культури; в) адміністрація державних установ та підприємств [28, с. 320].

Вважається, що вперше Ради були створені в 1905 р. Саме вони виявилися предтечою тієї Радянської влади, що була створена більшовицькою партією у жовтні 1917 року [28, с.301]. Аналіз Рад робочих депутатів 1905 р., а також Рад робочих та солдатських депутатів, що виникли у лютому 1917 р., дозволив В. Леніну розвинути марксистське вчення про державну форму диктатури пролетаріату [28, с. 302]. «Не парламентська республіка, – повернення до неї Р.Р.Д. було б кроком назад, – писав В. Ленін, – а республіка Рад робочих, батрацьких та селянських

депутатів в усій країні, знизу догори» [10, с. 115]. Відмова від парламентської республіки та відкриття республіки Рад як форми держави пролетарської диктатури відповідали нагальним вимогам розвитку революції, переростання демократичної революції в соціалістичну та створення нової держави – соціалістичного типу.

Проте така ситуація фактично містила у собі й зародки майбутньої громадянської війни, на що свого часу звернув увагу відомий російський мислитель лівих поглядів О. Богданов, вказуючи, що по завершенні революції «на перший план неминуче вийдуть протиріччя інтересів. За демократичної республіки можливим є парламентський спосіб їхнього залагодження та підрахунку сил, з'ясування необхідних поступок, мирне підпорядкування тій стороні, котра виявилася більш слабкою, але в майбутньому розраховує стати сильнішою. За республіки Рад цей вихід є закритим, і є всі шанси перейти у громадянську війну з колосальним марнуванням кращих сил народу» [2, с. 347].

Висуваючи гасло «Вся влада Радам», В. Ленін мав на увазі насамперед те, що Ради будуть бойовими загонами революційних мас, створеними самими масами і тому дійсно народними. З практичного боку це гасло, як відзначав В. Ленін, означало необхідність знищення буржуазно-поміщицької державної машини та її заміни на дійсно демократичний механізм Рад. Ради, усуваючи властиву буржуазному парламентаризму відірваність органів влади від народу, відкривали справжню можливість робочому класові та усім трудящим брати вирішальну участь в управлінні справами держави, максимально розв'язували їх революційну ініціативу [28, с. 302].

Підкреслюючи роль Рад в перемозі Жовтня, В. Ленін відзначав, що пролетарська революція була б безнадійною справою в Росії, якби енергія та народна творчість революційних класів не створили Ради [28, с. 302–303].

Проте, система Рад, можливо, будучи доречною в революційних умовах, мала істотний недолік як форма організації державної влади, про що також зазначав О. Богданов. Перш за все, він звернув увагу на окреме представництво класів, в рамках якого робітники та селяни «не лише відокремлено обирають, але й більше: відокремлено організовуються знизу доверху, не об'єднуючись в рамках спільної представницької установи. Зв'язок між ними походить на міжнародне право: вони домовляються, вступають у відносини як незалежні сторони» [2, с. 345].

Крім того, гасло «Вся влада Радам» зовсім не означало розвиток децентралізаторських тенденцій. Зокрема, відомим є той факт, що при

обговоренні проекту першої Радянської Конституції РСФРР на засіданні комісії 19 квітня 1918 р. була запропонована ідея «максимальної децентралізації управління». Злякавшись утворення органів на кшталт «Раднаркому Московської області» або «Калужької республіки» чи якоїсь низки повітових та волосних «раднаркомів», комісія виступила з рішучим засудженням таких спроб [23, с. 25].

Система Рад стала складатися після повалення самодержавства у 1917 р. Саме в той період сформувалася так звана система «двовладдя», коли, з одного боку, вся повнота державної влади формально належала Тимчасовому уряду, а з іншого – всю повноту державної влади на місцях фактично реалізовували Ради депутатів. Причину цього В. Ленін вбачав у тому, що питання про місцеві органи влади «...занадто запізнювалося за всіх минулих системах та законодавствах і за всіх колишніх конституціях. Це вважалося неважливим. Здавалося, що на місцях можна залишити старі порядки» [13, с. 249]. Контроль місцевих територій врешті-решт дозволив Радам фактично стати органами державної влади на місцях.

Після жовтневого державного перевороту 1917 р. II Всеросійський з'їзд Рад взагалі декретував перехід влади на місцях до місцевих Рад робочих, солдатських та селянських депутатів. Однак, знадобилося декілька місяців для того, щоб органи місцевого управління та зосередити владу відповідно в руках обласних, губернських, повітових, волосних Рад [4, с. 34].

У своєму зверненні «Про організацію місцевого самоврядування» Народний комісаріат внутрішніх справ зазначив, що обласні, губернські та повітові Ради «повинні змушувати місцеві Ради заволодівати апаратом місцевого управління, захоплюючи усі урядові установи, підкорюючи собі усі сторони життя місцевості» [21]. Згідно інструкції «Про права та обов'язки Рад», на місцеві Ради покладалася завдання з управління та обслуговування усіх сторін місцевого життя (адміністративного, господарського, фінансового та культурно-просвітницького). Місцеві Ради «в порядку управління» набули права «видавати обов'язкові постанови, здійснювати реквізиції та конфіскації, накладати штрафи, закривати контрреволюційні органи друку, здійснювати арешти та розпускати громадські організації, що закликають до активної протидії або повалення Радянської влади» [20]. Інструкцією встановлювалось, що місцеві Ради із свого середовища обирають виконавчий орган (виконавчий комітет або президію), на який покладається проведення у життя постанов Рад та уся поточна робота з організації управління.

Інструкція відзначала, що «військово-революційні комітети, як бойові органи, що виникли під час перевороту, ліквідовуються» [20].

Вагомий внесок в розвиток системи місцевих Рад зробила Конституція РСФРР 1918 р., згідно якої органами державної влади в областях, губерніях, повітах та волостях формально були обласні, губернські, повітові та волосні з'їзди Рад. З'їзди Рад обирали свої виконавчі комітети, які, у період між з'їздами були вищими органами влади у межах відповідної території. Обласні, губернські, повітові та волосні з'їзди Рад та їх виконавчі комітети склали середню ланку в системі органів влади в РСФРР. Над ними перебували вищі органи влади РСФРР – Всеросійський з'їзд Рад, ВЦВК та РНК РСФРР. Під їхнім же керівництвом знаходилися низові органи влади – сільські та міські Ради, що безпосередньо формувалися виборцями, та їхні виконавчі комітети.

До відання місцевих органів державної влади Конституція РСФРР 1918 р. (ст. 61–73) віднесла проведення у життя постанов вищих органів державної влади, організація заходів з піднесення культурного та господарського рівня губернії, повіту тощо, вирішення усіх інших питань, що мають місцеве значення [4, с. 93].

Конституція, що започаткувала єдність в побудову, компетенцію та форми діяльності місцевих органів державної влади, формально встановила зв'язок між вищими та місцевими органами державної влади, зв'язок між собою різних ланок місцевих органів державної влади [4, с. 93–94]. Як зазначав В. Ленін, «конституція виявила ставлення волосної влади до повітової, повітової – до губернської та цієї останньої – до центру» [14, с. 21]. Таким чином, була створена єдина система органів Радянської держави, що забезпечувала контакт усіх місцевих органів державної влади та підпорядкування їх центральним радянським установам [4, с. 94].

За Конституцією РСФРР формально Ради спиралася на суверенітет «трудящих міста і села». Цей суверенітет реалізувався, як вважалося, шляхом встановленого Конституцією порядку виборів депутатів до сільських та міських Рад і делегатів на з'їзди Рад.

Виборча система будувалася на засадах так званого «радянського соціалістичного демократизму». Вона надавала усім повнолітнім «трудящим» гарантоване право обирати та бути обраними до органів державної влади незалежно від національної чи расової приналежності, а також незалежно від статі, рівня освіти та відношення до релігії.

З іншого боку, Конституція РСФРР повністю позбавила так званих «експлуататорів» виборчих

прав, закріпила не зовсім рівне виборче право селян та робітників на користь останніх, встановила багатоступеневі вибори до вищих та середніх органів влади та визнала відкрите голосування [4, с. 95].

Позбавлення «експлуаторів» виборчих прав виражалося у тому, що за Конституцією 1918 р. та іншим конституціям першої фази розвитку Радянської держави не могли обирати та бути обраними до Рад наступні категорії осіб: 1) ті, хто удається до найманої праці з метою отримання прибутку; 2) ті, хто живе на нетрудові прибутки (відсотки з капіталу, прибутки з підприємств тощо); 3) приватні торговці, торговельні та комерційні посередники; 4) монахи та духовні служителі церков та релігійних культів; 5) колишні службовці та агенти царської поліції, особливого корпусу жандармів та охоронних відділень, а також члени правлячого в Росії дому [4, с. 95–96].

Крім того, не обиралися та не мали права обирати особи, що були визнані у встановленому порядку психічно хворими та особи, що перебувають під опікою. Те ж стосувалося й осіб, засуджених за корисливі та ганебні злочини на строк, встановлений законом чи вироком суду.

Позбавлення «експлуаторів» пояснювалося їхньою «контрреволюційною діяльністю», в рамках якої «експлуатори» відкрито виступали проти «народу» та протидіяли радянським законам, а також брали участь у «контрреволюційних» повстаннях та «змовах» проти радянської (більшовицької) влади. Таким чином, Конституція, яка позбавила «експлуаторів» виборчих прав, фактично була «відповіддю радянської влади на їхню війну проти народу та його установ» [4, с. 96]. При цьому В. Ленін цинічно заявив: «Буржуазію до Жовтневої революції та після неї ніхто з Рад не виганяв. Буржуазія сама пішла від Рад. Ось яким є стан справ з виборчими правами у буржуазії» [11, с. 172].

За Конституцією РСФРР 1918 р., робітники мали певні виборчі переваги перед селянами. Це видно з норм представництва. Повітові з'їзди Рад склалися з розрахунку: від сільських Рад – один депутат на 1 000 жителів, від Рад міст та фабрично-заводських селищ – а також від Рад заводів та фабрик, що перебувають поза поселеннями, – один депутат на 200 виборців, але не більше 300 депутатів на весь повіт. Губернські з'їзди Рад склалися за наступними нормативами: від волосних з'їздів (якщо безпосередньо перед губернським з'їздом скликалися повітові з'їзди, то вибори від волостей проводилися повітовими з'їздами Рад), – один депутат на 10 000 жителів, від рад міст та фабрично-заводських селищ, фабрик та заводів, що перебували поза поселень, – один

депутат на 2 000 виборців (губернські міста, які не мали Рад, надсилали представників на губернський з'їзд з розрахунку один депутат на 10 000 жителів), але не більше 300 депутатів на всю губернію [4, с. 96–97].

Радянська система, встановивши нерівне виборче право робітників та селян, пояснювала це тим, що організація «пролетаріату відбувалася набагато швидше, аніж організація селянства, що робило робітників опорою революції і фактично створювало для них перевагу» [11, с. 172].

Таке ставлення до селянства мало й інші наслідки. Зокрема, відомим є той факт, що численні сільські Ради не мали власного приміщення і розташовувались на приватних квартирах. Таких Рад в Смоленській губернії, наприклад, нараховувалось 30 %, а в Центрально-Чорноземній області – до 50 % [16, с. 14–15].

І хоча окремі сільські Ради об'єднували навіть жителів міста, що займалися сільським господарством, та відали майже виключно питаннями землекористування [29, с. 31], проте реально вони були позбавлені багатьох прав.

Нерівне виборче право робітників та селян, багато в чому, було запроваджене також через те, що селяни вважалися дрібними власниками, а заможні селяни (так звані «куркулі») усе ще мали значний вплив на селі. Пояснюючи нерівний правовий статус робітників та селян, В. Молотов цинічно зазначав, що подібна ситуація не лише закріплювала «керівну роль робочого класу у радянському суспільстві» та сприяла «подальшому зміцненню радянської влади, як політичної форми диктатури робочого класу», а й забезпечувала «широку підтримку радянської влади трудового селянства у справі відновлення та піднесення сільського господарства та у подальшій перебудові села» [18, с. 82].

За Конституцією РСФРР 1918 р. вибори до сільських та міських Рад робочих, солдатських та червоноармійських депутатів були прямими. Це означало, що депутатів до вищеназваних Рад обирали безпосередньо збори виборців [4, с. 97].

Волосні, повітові, губернські та Всеросійські з'їзди Рад обиралися багатоступеневим порядком. З'їзди Рад склалися: волосні – з представників усіх Рад, що існували на території волості; губернські – з представників міських Рад, Рад фабрично-заводських селищ із населенням понад 5000 жителів та від волосних з'їздів Рад; всеросійський – з представників міських рад та губернських з'їздів Рад [4, с. 97–98].

Утім, усі надбання системи Рад фактично нівелювалися їхньою більшовизацією.

У 1921 р. саме проти цього виступили моряки Кронштадту, гаслами яких стали «Владу – Радам, а

не партіям» [3, с. 183] та «Ради без комуністів» [19, с. 302–303].

І хоча, як ми тепер бачимо, Ради були малоефективними органами державної влади, проте вони мали значний потенціал як органи суспільного самоврядування, котре передбачало «активну та безпосередню участь кожного члена суспільства у вирішенні загальнонародних питань» [22, с. 486–487] і на необхідності якого нібито наполягали більшовики. Як на нашу думку,

перемога комуністів-більшовиків і поразка Кронштадтського повстання 1921 р. була фактичною поразкою політичного комунізму, яке й передбачало вищезгадане суспільне самоврядування.

Висновки. Таким чином, радянська модель організації місцевого управління у добу «воєнного комунізму» була неефективною унаслідок її фактично «куріального» характеру та абсолютного домінування в Радах членів більшовицької партії..

Література:

1. Батанов О. В. Муніципалізм у системі сучасного конституціоналізму: аксіологічні, онтологічні та телеологічні аспекти / Олександр Васильович Батанов // Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід : матеріали учасників III Наук.-практ. конф. (Львів, 19 травня 2017 р.). – Львів : ННШПІ НУ «Львівська політехніка», 2017. – С. 10–13.
2. Богданов А. А. Вопросы социализма / А. А. Богданов // Богданов А. А. Вопросы социализма: Работы разных лет / А. А. Богданов. – М. : Политиздат, 1990. – С. 295–351. – (Библиотека социалистической мысли).
3. Ермолаев И. «На братоубийственную бойню кронштадцы пойти не могли!..» / Иван Ермолаев // Кровавый маршал / [сост. Г. В. Смирнов]. – СПб. : КОРОНА принт, 1997. – С. 183–202.
4. История Советского государства и права / [Александров С. Н., Арсеньев Б. Я., Герцензон А. А. и др.] ; под ред. А. И Денисова. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1949. – 567 с.
5. Калинин М. И. Быть подлинными организаторами колхозов : Речь на слете передовых сельсоветов Западной области в Смоленске 5 сентября 1933 г. / Михаил Иванович Калинин // Калинин М. И. Избранные произведения : в 4 т. / М. И. Калинин. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1960–1962. – Т. 3: 1933 – 1941 гг. – 1962. – С. 64–79. – (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).
6. Коммунистическая Партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986) : в 16 т. / [общ. ред. А. Г. Егорова и К. М. Боголюбова]. – [9-е изд., доп. и испр.]. – М. : Издательство политической литературы, 1983–1990. – Т. 11: 1966–1970. – 1986. – 952 с. – (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).
7. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик : принята на Чрезвычайном VIII съезде Советов Союза ССР 05 декабря 1936 г. // Известия Центрального исполнительного комитета СССР и Всероссийского Центрального исполнительного комитета. – 1936. – № 283. – Ст. 12.
8. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик : принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 07 октября 1977 г. – М. : Молодая гвардия, 1977. – 62 с.
9. Ленин В. И. Государство и революция. Учение марксизма о государстве и задачи пролетариата в революции / Владимир Ильич Ленин. – М. : Политиздат, 1967. – 160 с.
10. Ленин В. И. О задачах пролетариата в данной революции / В. И. Ленин // Ленин В. И. Полное собрание сочинений : в 55 т. / В. И. Ленин. – [5-е изд.]. – М. : Издательство политической литературы, 1965–1975. – Т. 31: март – апрель 1917. – 1969 – С. 113–118. – (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).
11. Ленин В. И. О партийной программе : доклад VIII съезду РКП (б) 19 марта 1919 г. / В. И. Ленин // Ленин В. И. Полное собрание сочинений : в 55 т. / В. И. Ленин. – [5-е изд.]. – М. : Издательство политической литературы, 1960–1981. – Т. 38: март – июль 1919. – 1969. – С. 151–173. – (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).

12. Ленин В. И. Очередные задачи Советской власти / В. И. Ленин // Ленин В. И. Полное собрание сочинений : в 55 т. / В. И. Ленин. – [5-е изд.]. – М. : Издательство политической литературы, 1960–1981. – Т. 36: март – июль 1918. – 1969. – С. 165–208. – (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).
13. Ленин В. И. Речь на IV сессии ВЦИК IX созыва 31 октября 1922 г. / В. И. Ленин // Ленин В. И. Полное собрание сочинений : в 55 т. / В. И. Ленин. – [5-е изд.]. – М. : Издательство политической литературы, 1965–1975. – Т. 45: март 1922–март 1923. – 1970. – С. 245–251. – (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).
14. Ленин В. И. Речь на съезде председателей губернских советов 30 июля 1918 г. : газетный отчет / В. И. Ленин // Ленин В. И. Полное собрание сочинений : в 55 т. / В. И. Ленин. – [5-е изд.]. – М. : Издательство политической литературы, 1960–1981. – Т. 37: июль 1918 – март 1919. – 1969. – С. 20–23. – (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).
15. Ленин В. И. Удержат ли большевики государственную власть? / В. И. Ленин // Ленин В. И. Полное собрание сочинений : в 55 т. / В. И. Ленин. – [5-е изд.]. – М. : Издательство политической литературы, 1965–1975. – Т. 34: июль – октябрь 1917. – 1969 – С. 287–339. – (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).
16. Львович Г. Бродячий сельсовет / Г. Львович // Власть Советов. – 1929. – № 2. – С. 14–16.
17. Маринів А. В. Системно-структурна організація місцевого самоврядування у Французькій Республіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Андрій Володимирович Маринів. – Харків, 2018. – 20 с.
18. Молотов В. М. Об изменениях в Советской Конституции / Вячеслав Михайлович Молотов // Молотов В. М. Статьи и речи (1935–1936) / В. М. Молотов. – М. : Партиздат ЦК ВКП (б), 1937. – С. 66–92.
19. Мордвинов Р. Н. В грозные годы гражданской войны : [пособие для учащихся] / Мордвинов Р. Н. – [2-е изд., исправ. и доп.]. – М. : Просвещение, 1977. – 319 с.
20. О правах и обязанностях Советов : Инструкция Народного комиссариата по внутренним делам от 24 декабря 1917 г. // Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства. – 1917. – № 12. – Ст. 180.
21. Об организации местного самоуправления : Обращение Народного комиссариата по внутренним делам от 24 декабря 1917 г. // Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства. – 1917. – № 12. – Ст. 179.
22. Основы научного коммунизма / [П. Н. Федосеев (руководитель), Ф. М. Бурлацкий, А. Н. Яковлев и др.]. – [2-е изд., доп. и уточн.]. – М. : Политиздат, 1967. – 575 с. – (Академия общественных наук при ЦК КПСС).
23. Очерки по истории органов советской государственной власти : Материалы к изучению истории советского государства и права / Авт. кол. : С. Я. Голембо, И. И. Евтихийев, Н. П. Фарберов и др. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1949. – 359 с.
24. Сergyogina S. G. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики : монографія / Світлана Григорівна Сergyogina ; [наук. конс. О. В. Петришин]. – Х. : Право, 2011. – 768 с.
25. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання / Олександр Васильович Скрипнюк. – Х. : Право, 2009. – 468 с.
26. Советское право : учебник / [Вердников В. Г., Зарубинский Е. А., Тилле А. А. и др.] ; под ред. А. В. Дозорцева. – М. : Высшая школа, 1969. – 607 с.
27. Сухонос В. В. Механізм держави і місце самоврядування: дихотомія антиномії і симбіозу в конституційно-правовій парадигмі : [монографія] / Володимир Вікторович Сухонос ; [наук. ред. О. В. Скрипнюк]. – Суми : ПФ «Видавництво „Університетська книга”», 2018. – 287 с.

28. Теория государства и права : учебник / [Панов В. С., Розин Э. Л., Семенов П. Г. и др.] ; под ред. К. А. Мокичева. – М. : Юридическая литература, 1971. – 632 с.
29. Чугунов С. И. Вопросы организации низового советского аппарата : в 2 ч. / Сергей Иванович Чугунов ; предисл. Л. М. Кагановича. – М., Л. : Государственное издательство, 1925–1927. – Ч. 2: Городские Советы. – 1927. – 225 с.